

SOCIÉTÉ
UNION MINIÈRE
 du Haut Katanga

SOCIÉTÉ CONGOLAISE A RESPONSABILITÉ LIMITÉE

créée par Décret du Roi-Souverain en date du 28 Octobre 1906, publié au Bulletin Officiel de l'Etat Indépendant du Congo du mois de Novembre 1906 (n° 21, pages 433 et suivantes) et constituée à Bruxelles, le 30 Octobre 1906. Statuts modifiés suivant décisions des Assemblées Générales des 10 Mai 1912, 1er Décembre 1913, 13 Juillet 1914, 4 Novembre 1920 et 22 Décembre 1921; modifications publiées au Bulletin Officiel du Congo Belge du 24 Juin 1914, du 15 Décembre 1920 et du 15 Février 1922.

Siège social : Elisabethville (Katanga-Congo Belge) - Siège administratif : Bruxelles

Capital social : SEPTANTE-SIX MILLIONS de Francs

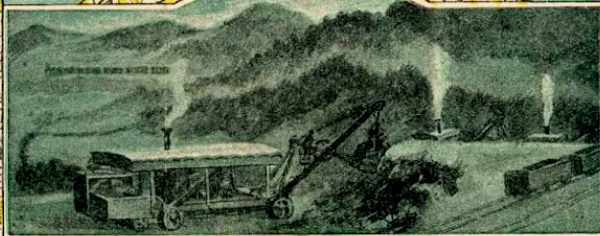
représenté par deux cent soixante mille actions de capital de cent francs chacune et cent mille actions privilégiées de 500 francs chacune. En outre, il a été créé deux cent soixante mille actions de dividende sans désignation de valeur.

TITRE DE CENT ACTIONS DE DIVIDENDE
AU PORTEUR

N° à N°

Un Administrateur,

Un Administrateur,

BIJDRAAGE

Jeroen Laporte

master in de geschiedenis en in de economie, Universiteit Gent.

DE POLITIEKE INMENGING VAN UNION MINIÈRE IN DE CONGOLESE ONAFHANKELIJKHEID

Een delicate evenwichtsoefening ter vrijwaring van de mijnbouwbelangen

Dit artikel onderzoekt de politieke rol van de Belgische mijnbouw-gigant Union Minière du Haut-Katanga (UMHK) in de aanloop naar en kort na de Congolese onafhankelijkheid in 1960. Het werpt een licht op een cruciale bladzijde uit de Belgische en Congolese geschiedenis met gevolgen die merkbaar zijn tot op de dag van vandaag. De studie is gebaseerd op origineel archief-onderzoek naar de correspondentie tussen de UMHK-bedrijfsleiding in Brussel en Elisabethstad. Uit de analyse blijkt dat UMHK een gediversifieerde aanpak hanteerde met een aanzienlijk budget om het hoofd te bieden aan de

snel evoluerende omstandigheden in de kolonie, om de bedrijfsbelangen in de Katangaregio te beschermen. Elementen van de strategie waren onder meer het voeren van een felle strijd tegen vermeende communistische activiteiten in de kolonie, het uitoefenen van invloed op gevestigde Belgische en opkomende Congolese politieke actoren en vakbonden, en het gebruik van de Katangese media als propagandakanaal. Doorheen de jaren intensiveerde UMHK haar acties, met als apotheose de steun aan de Katangese secessie. Hoewel haar interventies niet altijd succesvol bleken, slaagde Union Minière er wel in om grotendeels ongeschonden uit de onafhankelijkheid en de chaotische periode die daarop volgde te komen.

Onuitgegeven aandelen-certificaat van de Union Minière du Haut-Katanga, 1922. (<http://leeuwerck.blogspot.com/2017/10/uranium-from-belgian-congo-and-more-at.html>)

*'Nous sommes là pour faire du cuivre, non de la politique.'*¹ Dat is te lezen in het jaarverslag van Union Minière du Haut-Katanga (UMHK) van 1958. De mijnbouw-gigant had zich in de aanloop naar de Congolese onafhankelijkheid (1960) naar eigen zeggen enkel beziggehouden met het mijnwezen. Briefwisseling tussen het lokale bestuur van UMHK in Congo en de bedrijfsleiding in België vertelt een ander verhaal. Jules Cousin, die aan de leiding stond van de Congolese tak van het bedrijf, schreef begin 1959 aan de UMHK-directie in Brussel het volgende: *'Nous avons toujours voulu rester neutres. J'estime que c'est une erreur et que nous devons carrément supporter les groupements politiques qui feront de la bonne propagande.'*² Dit artikel onderzoekt welke van deze twee stellingen het dichtst aansluit bij de werkelijkheid: heeft UMHK zich afzijdig gehouden van elke politieke inmenging of heeft het bedrijf getracht de politiek te beïnvloeden om zijn economische belangen te beschermen?

UMHK was ongetwijfeld het bekendste Belgische koloniale bedrijf in Congo. De onderneming werd in 1906 opgericht en kon door de combinatie van haar ligging in de mineraalrijke Katangaregio, het hoge startkapitaal en het strategische belang van koper in de oorlogsindustrie grote winsten optekenen tijdens de Eerste Wereldoorlog.³ Hoewel de vraag naar koper nadien verminderde, slaagde UMHK erin om in de jaren 1920 onder het leiderschap van Edgar Sengier en Jules Cousin in Congo de grootste koperproducent ter wereld te worden.⁴ Na een korte crisisperiode in de jaren 1930 zou het bedrijf heropleven in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. Een belangrijke verklaring voor dit succes is te vinden in de aanpassingen in de sociale politiek, die werden doorgevoerd vanaf de jaren 1920. Union Minière kampte sinds de

Eerste Wereldoorlog met grote arbeidstekorten, een resultaat van de lage lonen en slechte werkomstandigheden. De arbeidersmortaliteit was hoog en vele arbeiders kozen ervoor om hun contracten niet te verlengen.⁵ Vanaf 1925 kwam hierin verandering. Het bedrijf, met de katholieke missies als helpende hand, introduceerde een nieuw arbeidersbeleid, dat het rendement van de arbeiders moest verhogen door hun leven zoveel mogelijk te organiseren.⁶ Methodes binnen deze 'stabilisatiepolitiek' varieerden van het aanleggen van arbeidersdorpen met eigen scholen en ziekenhuizen, cinema's en sportfaciliteiten⁷ tot het aanmoedigen van een monogaam huwelijk, aangezien getrouwde koppels vaker langdurige contracten afsloten en minder snel geneigd waren het bedrijf te verlaten. Hoewel de moraliteit van dit stabilisatiebeleid vragen oproept, bereikte het wel het gewenste resultaat: arbeiderstekorten behoorden tot het verleden en de productie kon gevoelig worden opgedreven.⁸

Een volgende boeiende bladzijde uit de geschiedenis van Union Minière heeft te maken met de rol van het bedrijf in de productie en levering van uranium. Hoewel uraniumhoudende ertsen al in 1915 waren ontdekt in Katanga, werden ze gedurende decennia enkel gedolven voor het aanwezige radium, een element met medische toepassingen (straling). Toen de bedrijfsleiding in 1939 – opmerkelijk vroeg – vernam dat er mogelijk andere toepassingen waren van het element, besliste Sengier om tonnen uranium over te brengen naar New York. De vraag van de Amerikanen volgde pas in 1942.⁹ Tijdens de Tweede Wereldoorlog was UMHK verantwoordelijk voor het merendeel van het uranium dat werd gebruikt voor de ontwikkeling van de eerste Amerikaanse atoombommen.¹⁰

De Mine Prince Leopold. Foto: UMHK, 1957 (HP.1984.25.110-70, collectie KMMA Tervuren, © KMMA Tervuren)

Na de oorlog bleef Union Minière groeien. Hoewel de jaren 1950 op economisch vlak een gouden periode waren, werd het bedrijf steeds meer geconfronteerd met het Afrikaanse streven naar onafhankelijkheid. Vanaf 1956 begonnen de koloniale autoriteiten en de Belgische ondernemingen in te zien dat ook Belgisch-Congo in deze richting evolueerde. De periode waarin de UMHK-bedrijfsleiders deze evolutie onder controle trachten te houden, is onderwerp van dit artikel. Opvallend is dat zelfs de onafhankelijkheid van Congo de productie van UMHK niet deed afnemen, integendeel. In 1960 produceerde het bedrijf voor het eerst de symbolische omvang van 300.000 ton koper. Ook de secessie van Katanga (1960-1963) en de Congocrisis (1960-1965) hadden weinig invloed op de productie. In 1966 kende UMHK zelfs een absoluut topjaar.¹¹

Zes jaar na de onafhankelijkheid bleven Belgische bedrijven, met Union Minière aan kop, de Congolese economie domineren. Met een geschatte waarde van 21,3 miljard Belgische frank was de onderneming verantwoordelijk voor zo'n 50 procent van de Congolese staatsomzet en 70 procent van de export.¹² Door haar inmenging in de politiek in de jaren 1950 en 1960 kreeg UMHK de naam een 'staat in een staat' te zijn, een uitspraak die de latere president Mobutu Sese Seko ook letterlijk zou gebruiken na zijn machtsovername in 1965. De spanningen bereikten een hoogtepunt in 1967, toen Mobutu besloot om de Congolese afdeling van UMHK te nationaliseren en onder te brengen in een nieuw Congolees mijnbedrijf, Gécomin (later Gécamines).¹³

Over de rol van UMHK in de Congocrisis begin jaren 1960 is al relatief veel onderzoek

Edgar Sengier (midden) ontvangt een medaille voor zijn rol – de verkoop van uranium uit Congo – in de ontwikkeling van de Amerikaanse atoombom tijdens WO II, het zgn. Manhattanproject. (<https://www.atomicheritage.org/profile/edgar-sengier>)

gedaan, onder andere door de parlementaire onderzoekscommissie die in 2000 werd ingesteld om de moord op Patrice Lumumba en de mogelijke betrokkenheid van Belgische politici te onderzoeken (ook bekend als de ‘Lumumba-commissie’). De onderzoekers konden als eersten de archieven van Union Minière, die ook voor dit onderzoek zijn gebruikt, raadplegen. Hierdoor is intussen bekend dat Union Minière de Katangese secesiebeweging financieel steunde. De periode die hieraan voorafging en die deze beslissing heeft beïnvloed, is tot nu toe echter minder onderzocht. Dit artikel richt zich op deze periode en maakt gebruik van de briefwisseling tussen de UMHK-bedrijfsleiders in Brussel en Elisabethstad (het huidige Lubumbashi).

Deze sleutelperiode is gekenmerkt door een groeiende ongerustheid over de snelle ontwikkelingen in Congo, frustraties omtrent het Belgisch koloniaal beleid, ingrepen in de Belgische en Congolese politiek en aanpassingen in het sociaal bedrijfsbeleid om de bedrijfsbelangen te beschermen.

Organisatie en sleutelfiguren van Union Minière

Union Minière was onderdeel van de Société Générale de Belgique-holding (SGB). Deze financiële groep was met voorsprong de belangrijkste holding in Belgisch-Congo en was voornamelijk actief in de mijnbouw- en

transportsector. Hoewel de mijnbouw was geconcentreerd in Katanga (koper, kobalt, uranium) en Kasai (diamant), had SGB belangen over heel Congo¹⁴: in de vorm van aandelen en rechtstreekse en onrechtstreekse participaties in Belgische en buitenlandse industriële ondernemingen en gespecialiseerde portefeuillemaatschappijen.¹⁵

UMHK bestond uit een lokale afdeling in Elisabethstad en een overkoepelende afdeling in Brussel, beide met een eigen bestuur. De raad van bestuur koos twee gedelegeerd bestuurders, beiden met basis in Brussel, die moesten instaan voor het dagelijks bestuur van de twee afdelingen. In de kolonie werd het bedrijf geleid door de voorzitter van het lokaal comité. Hoewel deze figuur verantwoordelijkheid was verschuldigd aan de gedelegeerd bestuurders en de raad van bestuur, kreeg hij een grote mate van vrijheid voor het uitwerken van het bedrijfsmanagement in Congo.

Twee spilfiguren in dit verhaal zijn Jules Cousin en Herman Robiliart. Jules Cousin (1884-1965) startte in 1911 als stagiair bij UMHK in Congo, waarna hij in sneltempo opklom in de hiërarchie van de Afrikaanse afdeling. In 1950 werd hij voorzitter van het lokaal comité.¹⁶ Naast het uitzetten van de strategische beleidslijnen in de kolonie was zijn rol tweemaal. Hij was de voornaamste contactpersoon van de Brusselse directie. Hij berichtte het kernbestuur over bedrijfsaangelegenheden en evoluties in de politieke situatie in Congo, steeds doordrongen van zijn uitgesproken persoonlijke mening. Daarnaast lag hij aan de basis van verscheidene initiatieven om de belangen van Union Minière in Congo te beschermen. Door zijn enorme ervaring in de kolonie en zijn reputatie als een van de sleutelfiguren die UMHK hadden grootgemaakt in de jaren 1920 genoot hij

veel aanzien bij de hogere directie in Brussel. Herman Robiliart (1895-1963) startte zijn carrière ook in de kolonie, maar verhuisde vanaf het einde van de jaren 1920 naar de Brusselse afdeling van UMHK. In 1950 werd hij aangesteld als gedelegeerd bestuurder van de Congolese bedrijfstak.¹⁷ Robiliart genoot in de jaren 1940 en 1950 vooral bekendheid omwille van zijn inspanningen in de ontwikkeling van kernenergie en zijn activiteiten ter ondersteuning van anticommunistische groeperingen.¹⁸ De tandem Cousin (Elisabethstad) en Robiliart (Brussel) zou in de woelige jaren 1950 een kritieke rol spelen in de uitbouw van de strategie van Union Minière in Congo.

UMHK en het veranderende wereldbeeld

Al voor de Tweede Wereldoorlog was Union Minière bezorgd over de groeiende macht van de Sovjet-Unie.¹⁹ Dat de onderneming zich bedreigd voelde door het communisme hoeft niet te verbazen. Als deze ideologie was doorgebroken in België, was de kans groot dat UMHK zou zijn genationaliseerd.²⁰

Na WO II leek het risico grotendeels afgewend in het moederland, maar intussen had de Koude Oorlog zich uitgebreid naar het Afrikaanse continent. Cousin was bang dat *'les Russes avec leur politique diabolique vont s'efforcer d'accentuer le malaise général par tous les moyens'*.²¹ De Sovjet-Unie trachtte volgens de bedrijfsleiders van Union Minière de levensomstandigheden in de kolonie te verslechteren om de bevolking te laten inzien dat het communisme een uitweg kon bieden. Vanaf de jaren 1950 richtte UMHK haar anticommunistische initiatieven dan ook grotendeels op de kolonie. Niet enkel de

Russen werden als gevaarlijk beschouwd. De dekolonisatiegolf in Afrika, die halverwege de jaren 1950 begon, bracht charismatische leiders die zich wilden afscheuren van de Europese kolonisator op het voorplan. Figuren als Gamal Abdel Nasser (Egypte), Kwame Nkrumah (Ghana) en Ahmed Sékou Touré (Guinee) genoten een grote populariteit bij de Afrikanen. Zeker na de geslaagde nationalisering van het Suezkanaal in 1956 groeide bij de UMHK-top de schrik dat ook de Congolese bevolking dergelijke ideeën zou koesteren, iets wat koste wat het kost moest worden gecounterd.²²

Naast het communisme en nationalisme was ook het opkomende syndicalisme in de kolonie een doorn in het oog van de UMHK-bedrijfstop. Hoewel België uiterst behoedzaam was geweest met het toelaten van vakbonden in de kolonie, ontstonden de eerste Congolese vakbewegingen in de jaren 1940. Toen Pierre Ryckmans, de gouverneur-generaal van Belgisch-Congo, in 1946 zonder voorafgaande raadplegingen enkele regels voor binnenlandse vakbonden doorvoerde, werd een Congolese vakbeweging mogelijk.²³ Zo ontstond de Association du Personnel Indigène de la Colonie (APIC). Hoewel ze sterk aan banden werd gelegd, kan ze worden gezien als de eerste Congolese vakbeweging.²⁴ Een jaar later richtte ze in verschillende Congolese steden de eerste ondernemingsraden op.²⁵ Ook de Belgische vakbonden bleven niet bij de pakken zitten. De eerste (christelijke) vakbond in Congo werd opgericht in mei 1946: de Confédération des Syndicats Chrétiens du Congo (CSCC).²⁶ De socialisten volgden enkele jaren later. Het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV-FGTB) stichtte zijn Congolese afdeling in 1951.²⁷ Het koloniaal bestuur en de UMHK-directie vreesden dat de vakbonden in handen zouden vallen van 'subversieve', 'xenofobe' en anti-Belgische lei-

ders, en dat ze instrumenten zouden worden in een klassenstrijd en, nog gevaarlijker, in een rassenstrijd.²⁸

1958 kan worden gezien als een sleuteljaar voor de versnelling van de nationalistische bewustwording en de ontwikkeling van politieke partijen in Congo. Het was het jaar van de wereldtentoonstelling in Brussel, de eerste pan-Afrikaanse conferentie in Accra en de rondreis van Charles de Gaulle in Afrika.

Een eerste katalysator was Expo 58. Het organisatiecomité van de koloniale sectie, met afgevaardigden van het ministerie van Koloniën en van koloniale ondernemingen zoals UMHK, wilde met de wereldtentoonstelling het publiek overtuigen dat de 'unieke' Belgische koloniale politiek wél in het naoorlogse wereldbeeld paste, in tegenstelling tot het beleid van andere kolonisatoren.²⁹ Toch leken de indrukwekkende koloniale paviljoenen vaak eerder het klassieke beeld van een triomfalistisch kolonialisme te illustreren.³⁰ Union Minière was een van dé uithangborden van de expo. Ze nam deel aan drie paviljoenen (Congomijnen, Transport en Energie en Bouw) en met het Atomium aan de groep Kernenergie.³¹ Voor de gelegenheid reisden twee- tot vierhonderd évolués, Afrikanen die zich hadden geconformeerd aan de Europese cultuur, af naar België. Cousin maakte zich zorgen dat deze Congolezen na hun kennismaking met de Europese levensstijl zouden terugkeren met revolutionaire ideeën.³² Ook de rondreis van de Franse president Charles de Gaulle in 1958 droeg bij tot het ontstaan van een Congolees bewustzijn. Hij kaartte toen voor het eerst de mogelijkheid tot onafhankelijkheid van de Franse kolonies aan. In datzelfde jaar vond ook de eerste All-African Peoples' Conference in Accra plaats, waar de voordrachten van antikoloniale iconen zoals Nasser, Nkrumah en Sékou Touré tot de verbeelding spraken van de aanwezige opkomende Congolese po-

A. Eigenlijke vakbondactie.

1° In de schoot van al onze organisaties slechts een elite van arbeiders trachten te groeperen, met dien verstande, dat deze elite moet beschouwd worden samengesteld te zijn niet uit klerken en kantoorbedienden, maar uit de handarbeiders.

Deze elite op sociaal gebied een zo degelijk mogelijke opvoeding geven, ten einde er tegelijker tijd het kader van een sterkere organisatie, voorbeelden voor hun werkkameraden en raadgevers voor de toekomstige leden van te maken.

2° a) Een sociaal-politiek programma verdedigen, samen ingestudeerd met de inlandse gesyndikeerden, dat stoutmoedig, breed en in de eerste plaats onttrokken is aan het gezag van de grote ondernemingen, in verband met de huisvesting, de openbare gezondheid, het onderwijs en de bevoorrading in producten van eerste noodwendigheid van de grote inlandse wijken, en aan de inlandse massa uiteenzetten wat er op dit gebied door een georganiseerde en volgehouden collectieve inspanning kan verwezenlijkt worden.

b) De verdediging opnemen van de persoonlijke belangen van de inlanders bij hun geschillen met hun werkgever.

Fragment uit het verslag van de Congodelegatie van het ABVV, 24 september 1951.
(Archief ABVV, 144/726, Amsab-ISG, Gent)

litieke figuren, onder wie Patrice Lumumba. Het is niet toevallig dat 1958 ook het jaar is waarin Union Minière een 'propagandaplan' lanceerde om de opkomende antikoloniale gevoelens in Congo te bestrijden (cf. infra).

Op 3 januari 1959 schreef Cousin dat Congo afstevende op een ware catastrofe.³³ Een dag later braken er zware rellen uit in Leopoldstad (het huidige Kinshasa). Ze hielden drie dagen aan en zouden leiden tot zo'n vijftig doden en meer dan driehonderd gewonden. Op 13 januari volgde een verklaring van de Belgische regering en koning Boudewijn, waarin ze Congo op termijn onafhankelijkheid beloofden.³⁴ Union Minière zag in dat onafhankelijkheid nu onvermijdelijk was. De vraag was alleen hoe deze overgang kon verlopen op een manier die de belangen van het bedrijf kon vrijwaren.

Wantrouwen ten opzichte van het Belgisch koloniaal bestuur

Jules Cousin had weinig positiefs te zeggen over de manier waarop Belgisch-Congo bestuurd werd. In zijn brieven komt deze aversie vaak naar boven: *'La situation ne date pas d'aujourd'hui; elle a été créée par les mal-adresses du Gouvernement émanant tant de Léopoldville que de Bruxelles.'*³⁵ Hij vond de Belgische politieke elite maar amateuristisch, bekrompen en antikapitalistisch.³⁶

De verklaring voor hun onbekwaamheid was volgens Cousin te vinden in een te grote focus op interne aangelegenheden. De snel op elkaar volgende ministers van Koloniën hadden een intrinsiek gebrek aan interesse in de kolonie en aan ervaring en terreinkennis van de regio. Het enige wat ze doorgaven

aan de kolonie waren *'leurs disputes d'ordre politique; le syndicalisme, l'anticléricalisme et le flamingantisme, tous des poisons dont nous n'avons que faire'*. Het was dan ook begrijpelijk dat de Congolese bevolking, *'aussi blancs que noirs'*, haar buik vol had van deze situatie.³⁷

Visies op de (post)koloniale toekomst van Congo

De leiders van UMHK deden meer dan enkel het koloniaal bestuur bekritisieren. Ze hadden een uitgesproken visie over hoe het beter moest. Vanaf 1928 wisselden ondernemingen binnen de Société Générale-groep ideeën over de toekomst van Congo uit in het Comité Intérieur Colonial (CIC), het SGB-coördinatieorgaan voor koloniale aangelegenheden.³⁸ Een van Cousins kernideeën was dat België een fout had begaan bij de overname van Congo van Leopold II. Het had het land aangenomen als één kolonie, in plaats van het op te delen in verschillende kleine kolonies waarop een grotere invloed mogelijk was. In de context van de late jaren 1950 pleitte Cousin voor een sterkere provinciale autonomie om het opkomende Congolese nationalisme te bestrijden: *'Donc, si nous ne faisons rien pour éviter l'institution d'une nation Congolaise, nous aurons le sort de tous les pays qui ont réclamé leur indépendance, c'est-à-dire qu'on nous expulsera pour s'emparer de tout ce que nous aurons créé ici au Congo.'*³⁹

Katanga was historisch de provincie waar het Congolese nationalisme het minst aanwezig was.⁴⁰ De UMHK-bedrijfsleiders zagen een federalistisch Congo als mogelijke uitweg om de bedrijfsbelangen, die sterk waren gecentraliseerd in Katanga, te beschermen. Hoewel Robiliart zich minder bezighield met bestuurskundige vraagstukken, uitte hij zich

ook als een fervent aanhanger van decentralisatie: *'Je crois que la meilleure solution à tous points de vue serait une Fédération congolaise qui tiendrait compte des diversités physiques et raciales du Congo et qui permettrait une décentralisation suffisante.'*⁴¹ Dit pleidooi voor provinciale autonomie was niet bepaald uniek of revolutionair. Ook de hoogste Belgische politieke kringen voerden een debat over centralisatie en decentralisatie van het nieuwe Congo. Uiteindelijk opteerden ze voor een Congolese eenheidsstaat, waarbij gestreefd werd naar deconcentratie en decentralisatie.⁴²

Hoewel Cousin eind jaren 1950 leek te beseffen dat de onafhankelijkheid onvermijdelijk was, bleef hij al bij al opvallend optimistisch. In december 1957 schreef hij: *'Tout ce que nous pouvons espérer, c'est de retarder cette évolution [de onafhankelijkheid van Congo] de 20 ou 25 ans.'*⁴³ Twee maanden later stuurde hij deze inschatting bij naar tien jaar. Om de zorgwekkende dekolonisatiegevoelens te beteugelen en de overgang zo stelselmatig mogelijk te laten gebeuren, achtte hij het belangrijk om de Congolezen meer zeggenschap te geven in het bestuur. Hij stelde voor om Congo een soort van *'Dominion'*-statuut toe te kennen, naar het voorbeeld van de Britse kolonies Nyassaland (het huidige Malawi) en Noord- en Zuid-Rhodesië (het huidige Zambia en Zimbabwe). In dit systeem verkreeg de kolonie een grotere mate van formele autonomie en bevoegdheden, maar bleef ze officieel nog steeds onderdeel van het koloniserende moederland. Deze visie bouwde voort op een evolutie in de richting van een *'Belgisch-Congolese gemeenschap'*. Dat voorstel was oorspronkelijk gelanceerd in 1952 door Léon Pétillon, toenmalig gouverneur-generaal van Congo en later minister van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi.⁴⁴ Cousin was van mening

dat als België enkele toegevingen zou doen aan de Congolese bevolking, er minder reden tot verzet zou zijn tegen het koloniale bestuur waardoor er veel tijd kon worden gewonnen.⁴⁵

Angst voor de opkomst van Lumumba

De meest gevreesde politicus in Congo anno 1959 was zonder twijfel Patrice Lumumba, door Cousin omschreven als *'certainement le politicien le plus néfaste et le plus dangereux du Congo'*.⁴⁶ Lumumba had het jaar voordien samen met enkele andere évolués de politieke partij Mouvement National Congolais (MNC) opgericht en had zich in sneltempo opgewerkt tot Congolees uithangbord van de strijd voor een volledige politieke en economische onafhankelijkheid van België en van het streven naar een grotere pan-Afrikaanse solidariteit. Toen de opkomende politicus in november 1958 werd gearresteerd na rellen in Stanleystad (het huidige Kisangani), drukte Cousin zijn hoop uit dat de 'navolger van Nkrumah en Sékou Touré' 'maanden, zo niet jaren' in de gevangenis zou belanden en dat hij zou worden tegengehouden om van daaruit subversieve propaganda te verspreiden.⁴⁷ Union Minière wilde koste wat het kost vermijden dat Lumumba verder in populariteit zou groeien. Met een nationalist als hij aan de macht zouden de regio's nog weinig inspraak hebben in het bestuur. Daarnaast speelde uiteraard ook de schrik voor de mogelijke communistische ideeën van Lumumba een rol. Cousins visie hierover was genuanceerd. Enerzijds uitte hij zijn twijfels bij de toen populaire visie dat Lumumba rechtstreeks werd ondersteund door de Sovjet-Unie⁴⁸, anderzijds drong hij aan bij het Brusselse bestuur dat Congo met

Lumumba aan de macht zou veranderen in *'une véritable dictature dont les communistes tireront les ficelles'*.⁴⁹ De vrees voor communistische inmenging in de Congolese politiek zou blijven terugkeren in de retoriek van de bedrijfsleiders. Uit later onderzoek blijkt dat het gevaar denkbeeldig en deze angst grotendeels onterecht was.⁵⁰

Een tweede voorname opkomende politieke figuur in Congo was Joseph Kasavubu met zijn partij Alliance des Bakongo (Abako). Hoewel Kasavubu vanaf 1958 ook was beginnen te pleiten voor een onafhankelijk Congo, waren zijn federalistische ideeën duidelijk makkelijker verteerbaar voor de UMHK-bedrijfsleiders dan Lumumba's visie van een sterke eenheidsstaat.

Op provinciaal niveau was Jules Cousin optimistischer. Hoewel hij had gevreesd dat na de opstand in Leopoldstad ook in Katanga incidenten zouden worden geprovoceerd *'par des meneurs qui auront été formés au-delà du rideau de fer'*⁵¹, zou de regio in de loop van 1959 opvallend rustig blijven. Dit kwam onder meer doordat de leiders van lokale *chiefdoms*, erkende gedecentraliseerde territoriale entiteiten met een eigen traditionele leider, veel inspraak hadden en de controle konden handhaven. De voornaamste politieke figuur in Katanga was Moïse Tshombe. Als zoon van een succesvol zakenman had hij zich aanvankelijk ook in de zakenwereld begeven, maar toen hij weinig succes boekte, richtte hij zijn pijlen op de politiek. Zijn partij Confédération des Associations du Katanga (Conakat) pleitte voor onafhankelijkheid, maar in een federalistisch systeem waarbij Katanga moest worden geleid door de Katangezen. In november 1959 voorspelde Cousin de overwinning van Tshombe in de provinciale decemberverkiezingen, wat hij niet als problematisch zag. Meer nog, hij

Elisabethville KATANGA

was optimistisch over de toekomst van de provincie en beschreef de toekomstige leiders als *'des hommes raisonnables'*. Hij was ervan overtuigd dat de situatie in Katanga enkel zou verbeteren: *'Nous allons passer par une période difficile mais d'ici à un an, la situation se clarifiera.'*⁵²

Een gediversifieerde politieke strategie

De correspondentie tussen de verschillende afdelingen van UMHK toont aan dat het bedrijf in de naoorlogse periode verschillende strategische maatregelen toepaste om het hoofd te bieden aan de politieke veranderingen in de kolonie. Ik bespreek er hier zes.

Steun aan anticommunistische bewegingen

Sinds het interbellum probeerden de bedrijfsleiders van Union Minière de onderneming tegen het opkomende communisme te beschermen. Herman Robiliart speelde hierin een sleutelrol. Al voor de oorlog steunde hij verschillende anticommunistische actiegroepen, waarbij hij de Société Générale of een van haar dochterbedrijven gebruikte als intermediair. In de naoorlogse periode groeide de communistische dreiging, en in 1946 begon Robiliart steun te verlenen aan het Centre International de Lutte Active Contre le Communisme (CILACC). In hetzelfde jaar was hij een van de medeoprichters van de private inlichtingendienst Milpol, waarvan de leiding werd toevertrouwd aan de Belgische spion

Affiche van Conakat (Confédération des Associations du Katanga), de partij van Tshombe, met een karikatuur van Lumumba als vriend van Moskou en dus ongewenst in Katanga. (HO.1963.11.1, collectie KMMA Tervuren)

André Moyen.⁵³ In de loop van de jaren 1940 stuurde Moyen rapporten aan Robiliart, die op zijn beurt de meest interessante informatie doorstuurde naar de secretaris-generaal van SGB. De bijzonder uitgebreide rapporten die Moyen (Richard) opstuurde naar Robiliart (Monsieur R) berichtten onder andere over de staat van het communisme in de verschillende landen in de wereld, mogelijke verdachte personen in België en Congo en de organisatie van anticommunistische propaganda-acties.

In 1948, twee jaar na de oprichting van Milpol, gaf Robiliart aan Moyen de opdracht een parallel anticommunistisch netwerk uit te bouwen in Congo dat specifiek gericht was op de kolonie. Dat netwerk kreeg de naam 'Crocodile'. Oorspronkelijk zou Crocodile alleen Robiliart informeren – de meeste directeurs van Union Minière waren zelfs tegen de oprichting van een parallelle inlichtingendienst in de kolonie. Echter, naar het voorbeeld van Milpol begon ook Crocodile snel samen te werken met de officiële autoriteiten in België en Belgisch-Congo.⁵⁴ Hoewel de inlichtingendienst in 1955 werd opgedoekt, behield Robiliart een nauw contact met de voormalige informanten. In 1960 stuurde Victor Bamps, de ex-leider van Crocodile, de gedelegeerd bestuurder een uitgebreide brief waarin hij pleitte om steun te verlenen aan Moïse Tshombe (cf. infra).

Strijd tegen het opkomend syndicalisme

De jaren 1950 waren een gouden tijd voor Union Minière, wat ook te zien was aan de aandelen die met maar liefst 90 procent stegen in 1954. Op al deze rijkdom kwam echter ook kritiek vanuit vakbondshoek. Het ABVV publiceerde in 1956 een rapport getiteld *Holdings en economische democratie*, waarin het SGB verweet een te grote greep te hebben op

Belgisch-Congo en Rwanda-Urundi. Union Minière, 'die enorme trust die het Kongolese leven domineert', zou moeten worden geleid door vertegenwoordigers van de overheid.⁵⁵

Illustrerend voor de strijd tegen de opkomende vakbonden in de kolonie was de vete tussen de UMHK-bedrijfstop en toenmalig algemeen secretaris van het ABVV Louis Major, die tijdens zijn mandaat (1952-1968) verschillende malen afreisde naar Congo. Daar stelde hij zich vaak kritisch op tegenover UMHK, onder andere over het hoge loon van voorzitter Paul Gillet. Hoewel de bedrijfstop er aanvankelijk niet al te veel aandacht aan schonk, raakte Major in maart 1957 een gevoelige snaar bij Cousin. De reden hiervoor was tweeledig. Ten eerste had de vakbondsleider een toespraak gegeven in Elisabethstad, de thuisbasis van Union Minière. Ten tweede sprak Major in zijn discours over het voeren van een klassen- en rassenstrijd: *'Le capitalisme colonial ne traite pas le travailleur noir avec plus de mépris qu'autrefois, il traitait le travailleur blanc de Belgique. Il est donc vrai que la lutte des classes peut engendrer la lutte des races. L'une et l'autre se confondent.'*⁵⁶ Hij nam geen blad voor de mond en riep op om de strijd aan te gaan met de bestuurders van Union Minière. De Katangese krant *Essor du Congo* berichtte het volgende: *'Hier, en effet, M. Major s'est plu à mettre en relief la lutte qui devait être menée contre les patrons. En montrant du doigt la cheminée de l'Union Minière, il en a fait le symbole des patrons contre lesquelles il fallait lutter.'*⁵⁷ Major wees symbolisch naar de schoorsteen van UMHK, die hij beschreef als gemeenschappelijke vijand van de blanke en zwarte arbeiders. De Congolese arbeiders hadden volgens Major nog geen klassenbewustzijn. Hij probeerde ze dan ook te overtuigen om toe te treden tot een vakbond.⁵⁸

Cousin reageerde gechoqueerd op de toespraak, die hij omschreef als subversief en opripend. Als iemand anders dan Major dergelijk betoog had gevoerd, zou hij onmiddellijk zijn gearresteerd of het land uitgezet, schreef hij aan Robiliart.⁵⁹ Die deelde de bezorgdheid van Cousin en gebruikte zijn politieke contacten in België om ervoor te zorgen dat dergelijke zaken niet meer zouden voorvallen in de toekomst. Hij stuurde een brief aan minister van Koloniën Buisseret en berichtte daarover aan Cousin.⁶⁰

Als tegenwicht voor de vakbondsacties voerde UMHK een reeks van verbeteringen door in de sociaal-economische werk- en leefomstandigheden van de arbeiders. Ten eerste werd de salariering elk jaar gevoelig opgetrokken, al was er wel een daling van de reële lonen vanaf 1963 door een sterke depreciatie van de Congolese frank. De grootste verandering in de loonstructuur was echter de afbouw van de verloning in natura. In 1955 bestond nog meer dan 50 procent van het salaris uit naturabetalingen, tien jaar later was dit geëvolueerd naar minder dan 20 procent. Ten tweede verhoogde UMHK de uitgaven voor sociale investeringen voor de arbeiders: in onderwijs, gezondheidszorg en pensionering. Ten derde wilde Union Minière na de onafhankelijkheid meer Afrikanen opnemen in hogere bestuursfuncties. Deze afrikanisering verliep, mede door het ontbreken van hoger onderwijs in Congo tijdens de koloniale periode, trager dan aanvankelijk geponeerd. Vanaf 1964 voelde het bedrijf zich zelfs gedwongen om opnieuw meer Europeanen op te nemen in

Cover van *Pouquoi Pas?* met een verwijzing naar de toespraak die Louis Major in 1957 hield in Elisabethstad. Daarin noemde hij de schoorsteen van UMHK een symbool van de onderdrukking van de blanke en zwarte arbeiders. (Amsab-ISG, Gent)

Pourquoi Pas?

LA CHEMINÉE

kaderfuncties.⁶¹ Ten slotte trachtte UMHK om de werkloosheid in Katanga terug te dringen. Deze sociale strategie leek grotendeels haar doel te bereiken: ondanks de Congocrisis en de dalende trends in reële lonen vanaf 1963 vonden er geen grote stakingen of arbeidersopstanden plaats na de Congolese onafhankelijkheid.

De Katangese media als propagandakanaal

In artikel 2 van het Koloniaal Charter (1908) van Belgisch-Congo werd persvrijheid⁶² niet gewaarborgd.⁶³ Uitgevers van een krant hadden steeds een vergunning nodig die op elk moment weer kon worden ingetrokken door de koloniale overheid, wat de vrije meningsuiting sterk beperkte.⁶⁴ Gedurende de gehele koloniale periode was de pers in Congo voornamelijk gericht op een blank lezerspubliek. De eerste kranten voor de inheemse bevolking ontstonden pas na de Tweede Wereldoorlog onder impuls van de missies en de koloniale overheid.⁶⁵

Union Minière ondersteunde in de jaren 1950 en 1960 verscheidene kranten in Katanga financieel en logistiek. Het idee om de Katangese pers in de gaten te houden en eventueel te ondersteunen, kwam van Robiliart. In november 1956 berichtte hij enthousiast over een onderhoud met Romain Nelissen, eigenaar van *L'Avenir en Pourquoui-Pas? Congo*, twee bladen uit Leopoldstad. Robiliart verliet de bespreking met de sterke overtuiging dat het beter was om évolués een spreekbuis te geven in een 'blanke' krant dan dat ze zelf een krant zouden oprichten. Hij stelde Nelissen aan om ook in Elisabethstad bij enkele grote kranten af te toetsen of het mogelijk was évolués meer inspraak te geven.⁶⁶

In dezelfde periode vertrouwde hij aan Cousin de taak toe om uit te zoeken welke

kranten in Elisabethstad het meest geschikt waren om anticommunistische propaganda te verspreiden.⁶⁷ De steun aan Katangese kranten begon meestal op persoonlijk initiatief van Cousin, waarna er werd overgestapt op voordelige leningen of donaties van UMHK. Aangezien de steun, net zoals bij de anticommunistische bewegingen (cf. supra), zo discreet mogelijk diende te gebeuren, liet Union Minière de betalingen meestal plaatsvinden via een van haar vele dochterbedrijven, zoals Compagnie Foncière du Katanga (Cofoka). UMHK selecteerde de kranten op basis van ideologie en betrouwbaarheid van de redacteur. In ruil voor de financiële steun verwachtte ze dat de dag- of weekbladen aan 'goede' propaganda zouden doen.

Eind 1958 beseftte Robiliart meer en meer dat een gecontroleerde spreekbuis en anticommunistische propaganda niet voldoende waren om de onafhankelijkheidsgevoelens van de Congolese bevolking in de kiem te smoren. In een brief aan Cousin deed hij zijn 'propagandaplan' uit de doeken. Dat ging verder dan voorheen: *'Je considère néanmoins la situation comme cruciale pour le Congo et j'entame une action vigoureuse [...] pour obtenir que l'on étudie un plan d'action d'ensemble qui aurait pour but de préparer convenablement l'opinion publique (c'est-à-dire éviter qu'on aille trop vite).'*⁶⁸ Om de publieke opinie te beïnvloeden zou UMHK grootschalige propaganda-acties moeten opzetten onder de arbeiders⁶⁹ en invloed moeten uitoefenen op de Congolese en Belgische pers. Robiliart benadrukte steeds dat er uiterst discreet moest worden gehandeld: *'J'ai dit à mes collègues qu'il fallait entreprendre une campagne de presse aussi bien au Congo qu'en Belgique et une grande action de propagande parmi nos indigènes, dans nos camps, etc. Pour la presse, il faudra évidemment être très prudent.'*^{70 71}

Ook de inperking van de invloed van de Congolese politieke partijen in het debat over de toekomst van de kolonie was een belangrijk aspect van de strategie: *'J'ai bon espoir qu'en redonnant confiance dans le Congo en essayant que la politique des partis n'interviennent pas trop, on arrivera à un bon résultat.'*⁷² Dat het kostenplaatje van dergelijke strategie zou kunnen uitlopen tot 'tientallen miljoenen' Belgische frank zag Robiliart niet als een probleem maar wel als een investering: *'À mon humble avis, il ne faut pas hésiter à les dépenser si nous voulons conserver ce qui a été réalisé au Congo.'*⁷³ In januari 1959 werd het actieplan verder uitgewerkt. Binnen het Comité Intérieur Colonial van SGB werd een Service d'Information opgericht, met als doel *'à faire, en somme, de la propagande au Congo'*.⁷⁴ De propagandadienst zou gebruik maken van lokale media, zoals kranten en radio, om de publieke opinie van de Congolezen te beïnvloeden. Interessant is dat Robiliart hiermee niet enkel een tegenwicht wilde bieden aan de propaganda van de Sovjet-Unie, maar ook aan die van de Islamwereld.⁷⁵ Robiliart uitte zijn frustraties over de slome reactie van Union Minière. De situatie in Congo stond op springen en het nieuwe propagandakanaal moest zo snel mogelijk in werking treden: *'Il est de tout urgence que la bonne parole soit diffusée aussi bien parmi les blancs pour leur remonter le courage que parmi les noirs pour essayer de leur mettre des idées raisonnables dans la tête.'*⁷⁶

De mate waarin UMHK zich mengde in de Katangese pers in de jaren 1950 kan worden geïllustreerd aan de hand van twee spreken-de voorbeelden: het weekblad *Congo Soir* en de krant *Essor du Congo*.

In november 1956 stuurde Cousin een brief naar Robiliart omtrent de mogelijkheden om

anticommunistische propaganda te verspreiden in het Katangese medialandschap. De twee voornaamste dagbladen in de regio, *Essor du Congo* en *Echo du Katanga*, achtte hij niet geschikt: de eerste was te conservatief en de tweede werd beschouwd als een sensatieblad waarvan de redacteur, Albert Decoster, mogelijk socialistische ideeën zou hebben.⁷⁷ Het weekblad *Congo Soir*, geleid door ene Alexis Peclers, leek de beste optie om de doelstellingen van UMHK te realiseren. In maart 1957 legde Cousin een uitgebreid plan voor aan het Brusselse bestuur, waarbij Peclers een lening van 1,73 miljoen frank zou worden toegekend. Al na enkele dagen kreeg hij groen licht van Robiliart, die zelf ook contact had opgenomen met Peclers en tevreden vertelde over het plan van de redacteur *'d'organiser une propagande parmi les masses indigènes pour lutter contre le communisme et la politique xénophobe de l'Islam'*.⁷⁸

Het initiële enthousiasme over *Congo Soir* werd echter snel getemperd. Nog geen jaar na de overdracht van de lening uitte Cousin zijn bezorgdheid over de richting waarin de artikels van de krant evolueerden. Ze pasten duidelijk niet meer binnen de afgesproken 'goede' propaganda.⁷⁹ Tegen mei 1958 was de relatie tussen UMHK en Peclers compleet verzuurd. Peclers had zich afgekeerd van Union Minière en volgens Cousin kampte hij met mentale problemen.⁸⁰ Peclers leek hopeloos en schreef in juni 1958 een brief aan Robiliart. De man was in financiële moeilijkheden verzeild geraakt en hij zocht opnieuw hulp bij Union Minière. Robiliart vroeg aan Cousin of hij Peclers nog nuttig achtte⁸¹ en maakte duidelijk dat hij het alvast niet erg vond dat *Congo Soir* van het toneel was verdwenen. De krant was in de laatste maanden in die mate ontspoord dat haar artikels zelfs in België werden besproken. UMHK had weinig te

verliezen als het tijdschrift volledig failliet zou gaan.⁸² Cousin deelde deze mening en had zijn zinnen intussen al op andere dag- en weekbladen gezet.⁸³ De zaak was afgerond en de drukmachines die Peclers had aangekocht met de lening van UMHK werden in december 1959 verkocht met een verlies van bijna 1 miljoen frank.⁸⁴

Een tweede voorbeeld van het gebruik van Katangese media voor propagandadoeleinden betreft drukkerij Imbelco, die onder meer *Essor du Congo* publiceerde, een van de grootste kranten van Katanga. Cousin stelde in maart 1957 voor om de drukkerij een lening te geven van 15 miljoen frank met een rentevoet van 4 procent per jaar en een terugbetalingsperiode van 15 jaar.⁸⁵ Om het kernbestuur te overtuigen, haalde Cousin aan dat de voordelige rentevoet hoe dan ook een goede investering was voor UMHK. Op 15 mei 1957 werd de lening goedgekeurd. De betaling vond opnieuw discreet plaats via Cofoka.⁸⁶ Union Minière begon ook met directe steun aan *Essor du Congo*. Op 1 juli 1960, niet toevallig een dag na de onafhankelijkheid, werd deze steun gevoelig opgedreven tot 100.000 frank per maand. Na de secessie van Katanga zou het belangrijker zijn dan ooit dat Union Minière de juiste kranten ondersteunde.⁸⁷ Een volgende grote investering van 7,5 miljoen Katangese frank volgde in september 1960.⁸⁸ In januari 1961 onderging de krant een naamswijziging tot *Essor du Katanga*. In de loop der jaren werd ze geleidelijk aan meer en meer de spreekbuis van Union Minière.⁸⁹

Monseigneur Jean-Félix de Hemptinne met Jules Cousin in Luishia (Katanga). Fotograaf onbekend (HP.1961.74.282, collectie KMMA Tervuren; s.d., voorbehouden rechten)

Steun aan de katholieke missies

Union Minière zag de katholieke kerk als een van de belangrijkste actoren voor sociale vrede en stabiliteit in de kolonie. Naast hun religieuze functie speelden de missies een grote rol in het onderwijs en de ziekenzorg in Belgisch-Congo. Vanaf de oprichting van UMHK groeide een hechte samenwerking tussen het bedrijf en de (voornamelijk katholieke) missies. Deze band werd vanaf de jaren 1920 nog versterkt. De missies lagen in de clinch met het toenmalige koloniale bestuur dat zich volgens hen te veel richtte op de ontwikkeling van de industrie in de kolonie en te weinig op de sociale aspecten van het koloniale beleid. Union Minière, rond deze periode bezig met de uitbouw van haar stabilisatiepolitiek (cf. supra), was een voor de hand liggende partner. UMHK bleef gedurende de gehele koloniale periode verschillende katholieke missies ondersteunen, in de vorm van financiële bijstand voor initiatieven van geestelijken, zoals jeugdbewegingen, co-operaties, mutualiteiten en kranten, en de bouw of restauratie van scholen, kerken en grootseminaries.

In de jaren 1950 begon de hechte relatie tussen de bedrijven en de katholieke missies scheuren te vertonen. De katholieke kerk was verdeeld over de houding die de missies tegenover de opkomende vakbonden in de kolonie moesten aannemen. Terwijl de ene strekking sterk behoudsgezind was en ageerde tegen het ontstaan van Congolese vakbonden, zag de andere groep het syndicalisme als een onvermijdelijke evolutie waarop positief moest worden gereageerd. Tot de eerste strekking behoorde onder meer de apostolisch vicaris van Katanga, monseigneur Jean-Félix de Hemptinne (1876-1958), ook wel de 'Leeuw van Katanga' genoemd. Hij zag het syndicalisme als een gevaar voor het

koloniale machtsbeeld en achtte de Congolezen onvoldoende gedisciplineerd om zich in vakbonden te engageren.⁹⁰ Hoewel de toenmalige visie van Union Minière hiermee op veel vlakken overeenkwam, vreesde Cousin dat deze paternalistische houding een averechts effect kon hebben op de Congolese bevolking. Toen hij na de gemeenteraadsverkiezingen van december 1957 merkte dat de Congolese bevolking steeds 'xenofober' begon te worden ten aanzien van de Belgen, schreef Cousin dit toe aan het slechte koloniale bestuur en misschien ook aan '*certaines Missionnaires qui s'entêtent à faire du paternalisme*'.⁹¹ Toch achtte UMHK het belangrijk haar steun aan de missies voort te zetten, vooral wegens hun rol in het bewerkstelligen van stabiliteit in de kolonie. Het bedrijf was echter selectiever in zijn steun dan ervoor. Vooraleer de steunbedragen werden toegekend, ondergingen de missies in kwestie meestal een grondige screening.

De bedragen die Union Minière opzighield voor de steun aan de missies waren niet gering. In januari 1956 maakte de Afrikaanse directie van UMHK een bedrag vrij van 2,2 miljoen frank, te verdelen onder drie missies: de franciscanen in Kanzenze, de missie van monseigneur de Hemptinne in Mwera en de missie van monseigneur Van Heusden in Kafubu.⁹² Voor de kleine priesterscholen stelde UMHK 10 miljoen frank ter beschikking.⁹³ Voor de noviciaten en missieprojecten ter ondersteuning van de Congolese bevolking vroeg Cousin het Brusselse bestuur nog eens 5 miljoen frank.⁹⁴ Hoewel steun aan de katholieke missies zou worden voortgezet, zag UMHK zich genooddaakt de financiële bijstand vanaf 1957 terug te schroeven in het kader van haar besparingsbeleid.⁹⁵

Beïnvloeding van de Belgische politieke wereld

Union Minière had een enorme lobbyacht in België en Congo. Bedrijfsleiders als Cousin en Robiliart hadden persoonlijke banden met de absolute top van het Belgische (koloniale) beleid. Ter illustratie: eind 1959 reisde koning Boudewijn, vergezeld door minister van Koloniën August De Schryver, af naar de kolonie. De reis was een persoonlijk initiatief van de koning. Het was intussen duidelijk dat het einde van de Belgische koloniale heerschappij nabij was en Boudewijn wilde een dialoog aangaan over de toekomst van het land met voornamelijk Belgische en Congolese figuren.⁹⁶ Een van deze persoonlijkheden was Jules Cousin. Op 26 december werd hij uitgenodigd voor een uitgebreid ontbijt in de koninklijke residentie. Cousin, De Schryver en Boudewijn bespraken onder meer de uitslagen en mogelijke gevolgen van de verkiezingen van december 1959. Abako en enkele andere voornamelijk partijen waren het niet eens met het dekolonisatieplan dat België vooropstelde. Ze hadden beslist om niet deel te nemen aan de verkiezingen, waardoor de uitslagen onbruikbaar waren. De toegeving van De Schryver om het jaar erna rondetafelbesprekingen en nieuwe verkiezingen met algemeen stemrecht te organiseren stootte op onbegrip van Cousin. Hij begreep niet waarom er ook in Katanga nieuwe verkiezingen moesten worden georganiseerd. In deze provincie hadden wel alle belangrijke partijen meegedaan. Hij was tevreden met de verkiezingsuitslagen en de macht van de Katangese provincieraad en vreesde dat nieuwe verkiezingen de samenstelling van het toekomstige Congolese parlement door elkaar zouden schudden. Volgens Cousin voer Katanga steeds meer een onafhankelijke koers tegenover de an-

dere provincies: *'Le Katanga ne veut plus dépendre des fantaisies du Gouvernement de Léopoldville.'*⁹⁷ Hij verweet de koning dat hij dit mentaliteitsverschil niet inzag: *'Le Roi est assez désorienté en constatant qu'au Katanga nos idées diffèrent fortement des opinions des habitants des autres provinces.'*⁹⁸

Rechtstreekse inmenging in de Congolese politiek

Naast het lobbywerk in de koloniale kringen mengde Union Minière zich ook in de opkomende Congolese politiek. Het bedrijf beseftte dat het kort daarna eerder zou moeten onderhandelen met Congolese politieke actoren dan met Belgische.⁹⁹ De voortrekker van een sterkere inbedding in de Congolese politiek

was Jules Cousin. Hij gaf zelf invulling aan de vage richtlijnen van de Brusselse directie en werkte mee aan de oprichting van een van de eerste officieel erkende (in december 1957) politieke bewegingen in Belgisch-Congo, Union Congolaise.¹⁰⁰ De partij was gematigd progressief, tegen etnische divisies en nationalistisch.¹⁰¹ Ze had een programma dat naar eigen zeggen *'Congolees nationalisme en christelijk-sociale doctrines verweefde met socialistische ideeën'*.¹⁰² Dit programma lag in de lijn van de toenmalige visie van UMHK. Het bedrijf beseftte dat het toegevingen zou moeten doen aan de Congolese bevolking om zijn verdere bestaan zo lang mogelijk te verzekeren.

Cousin zag de partij ook als een middel om een tegenwicht te bieden aan de subversieve

Gabriel Kitenge, voorzitter van de Union Congolaise, houdt een persconferentie tijdens de Rondetafelconferentie in Brussel, 1960. Foto: R. Stalin (Inforcongo) (HP.2009.3.96, collectie KMMA Tervuren, 1960, © KMMA Tervuren)

REVUE BELGO-CONGOLAISE ILLUSTREE

REVUE MENSUELLE
N° 11 — NOVEMBRE 1963
34e année. — Prix : 25 frs

Publiée sous le patronage des
et des
VETERANS DE L'ETAT INDEPENDANT DU CONGO
VETERANS DU CONGO BELGE
ASSOCIATIONS SANS BUT LUCRATIF

UN HOMMAGE CONGOLAIS
M. Adolphe, Premier ministre de la République du Congo, a consacré le représentant de l'Union Minière à l'Assemblée pour lui demander de transmettre au Conseil d'Administration ses candidatures personnelles et celles de gouvernement à l'élection du décès de M. Robiliart.
Le Premier ministre a tenu à souligner que si l'Union Minière perdait un grand administrateur, le Congo lui perdait un grand serviteur.

M. Herman Robiliart était titulaire des distinctions honorifiques suivantes :
Commandeur de l'Ordre de Léopold de Belgique
Officier de l'Ordre de la Couronne de Belgique
Commandeur de l'Ordre de la Couronne de Belgique
Chevalier de la Légion d'honneur
Cruce de guerre belge et française
Médaille de Valour
de la Ville de Tervuren
de la Commune de Ixelles
Cruce de l'Etat
Commandeur de la Couronne de l'Ordre d'Etienne de Belgique, etc.

Herman Robiliart président du Comité Permanent de l'Union Minière et directeur de la Société générale M. Robiliart est né à Bruxelles, le 17 octobre. Il s'est engagé à 18 ans, en 1914, a tenu la queue comme lieutenant-adjoint, puis a obtenu le diplôme d'ingénieur à l'École Polytechnique de l'Université Libre de Bruxelles (Voir notre article en p. 4)

Overlijdensbericht van Herman Robiliart in *Revue belgo-congolaise illustrée*. (<https://www.scribd.com/document/323423833/Herman-Robiliart>)

invloed van de vakbonden: *'On a constitué un mouvement politique destiné à contre-carrer l'action des syndicats. Ce mouvement s'appelle l'Union Congolaise.'*¹⁰³ Dergelijke politieke projecten waren noodzakelijk om de 'te nationalistische en zelfs xenofobe' ideeën van de partijen van Leopoldstad te bestrijden.¹⁰⁴ De voornaamste partijleiders van Union Congolaise waren évolué Gabriel Kitenge (voorzitter) en Europees advocaat Antoine Rubbens (raadgever).¹⁰⁵ Kitenge had in het verleden gewerkt voor Union Minière als landmeter.¹⁰⁶ Cousin had een persoonlijke band met de man, die hij omschreef als *'mon ancien protégé, homme en qui on peut avoir entière confiance'*.¹⁰⁷

Union Congolaise was in eerste instantie een persoonlijk project van Jules Cousin – hij genoot wel de goedkeuring van de rest van de Union Minière-bedrijfstop en gaf hun

regelmatig een stand van zaken door. Cousin begreep dan ook maar al te goed dat UMHK onder geen beding met het project mocht worden geassocieerd.¹⁰⁸ Cousin werd geacht persoonlijk in te staan voor financiële steun en verder op geen enkele manier te interveniëren in de politieke propaganda. De nood aan steunbedragen werd in de loop van de jaren echter steeds groter. Toen de maandelijke bijdragen opliepen tot 20.000 frank, vroeg Cousin toch raad aan de Brusselse directie: *'Les charges vont devenir beaucoup trop lourdes pour moi; c'est pourquoi j'ai besoin de recevoir des directives précises sur ce que je dois faire.'*¹⁰⁹

Na verder lobbywerk bij de Brusselse directie kreeg Cousin in maart 1959 uiteindelijk groen licht voor directe bedrijfssteun aan Union Congolaise. Robiliart liet weten dat UMHK akkoord ging om onmiddellijk 250.000 frank toe te kennen en dat deze bijdrage op lange termijn zou worden verhoogd tot 1 miljoen frank. Robiliart en Cousin werkten samen diverse methodes uit om de betalingen met de nodige omzichtigheid te laten plaatsvinden.¹¹⁰

Ondanks de steun van UMHK zou Union Congolaise het niet lang uithouden in het Congolese politieke landschap. Door haar Europese wortels was de partij weinig aantrekkelijk voor de Katangese bevolking: *'Les Congolais qui prennent le parti des Européens ou qui s'entremettent entre eux et les indigènes pour apaiser les choses, sont immédiatement taxés de collaborateurs et menacés d'être rejetés par leurs frères de race.'*¹¹¹ Union Congolaise scoorde zwak bij de geboycotte verkiezingen in december 1959 en haalde uiteindelijk in mei 1960 maar één van de zestig zetels in Katanga binnen.¹¹² Kitenge schopte het later wel nog tot minister van Openbare Werken in de Katangese regering van Tshombe.¹¹³

Toen het eind 1959 duidelijk werd dat beïnvloeding via de Union Congolaise niet het gewenste bereik zou hebben, wijzigde Union Minière haar strategie. De onderneming verminderde haar steun aan de partij en ging op zoek naar een gevestigde partij in Katanga die de belangen van het bedrijf zo goed mogelijk kon verdedigen en effectief een kans maakte in de verkiezingen. Zoals eerder besproken was dat idealiter een antinationalistische partij die streefde naar de uitbreiding van de provinciale autonomie en de kalmte in de provincie kon bewaren. Ze had geluk: de twee grootste partijen in Katanga, Conakat en Balubakat, beantwoordden aan die vereisten. Hoewel Balubakat het federalisme officieel verwierp, was het in de praktijk wel voorstander van een uitgebreide provinciale autonomie, vooral op budgettair vlak.¹¹⁴

Op 7 januari 1960 stuurde Victor Bamps, de ex-leider van Crocodile, een handgeschreven brief aan Robiliart waarin hij hem aanmoedigde om Tshombe (Conakat) te steunen: *'Je considère Moïse Tshombé comme étant le leader katangais, actuellement le plus fort et aussi le plus intéressant.'*¹¹⁵ Tshombe was enorm populair in Katanga, politiek gematigd en 'hij leidde iedereen in de goede richting'. Bovendien verkeerde hij toen in financiële moeilijkheden en had hij een conflict met het gerecht over het beheer van zijn handelszaak. Dit was een uitgelezen moment om financiële steun te bieden. Bamps stelde voor de overdracht discreet te laten gebeuren via een tussenpersoon.¹¹⁶

Bij de Congolese verkiezingen van mei 1960 kwam Lumumba's MNC als grote winnaar uit de bus. De partij behaalde 36 van de 137 zetels, tegen 13 voor de Parti Solidaire Africain (PSA) en 12 voor Abako. In Katanga haalde Conakat de overwinning binnen met 8 zetels

tegenover de 6 van Balubakat. De vorming van een Congolese centrale regering verliep moeilijk, maar via bemiddeling van (kortstondig) minister van Algemene Zaken in Afrika Ganshof van der Meersch kwam er een compromis tot stand waarbij Kasavubu president werd en Lumumba eerste minister.¹¹⁷ Op 30 juni 1960 werd Congo officieel onafhankelijk verklaard met een plechtige ceremonie in Leopoldstad.

Hoewel sinds de oprichting van de partij een separatistische tendens aanwezig was binnen Conakat, kwam de afkondiging van de Katangese secessie er opvallend snel. Nog geen twee weken na de Congolese onafhankelijkheid, op 11 juli 1960, kondigde Tshombe aan dat Katanga zich zou afsplitsen. Union Minière, dat voorheen al dichterbij Conakat was toegegroeid, ging hier onmiddellijk in mee, net als de meeste andere bedrijven in Katanga.¹¹⁸ Al in de voormiddag van 12 juli verstuurde Union Minière een telex naar Brussel met informatie over de financiële steun die het bedrijf zou overmaken aan de kersverse Katangese staat. Een dag later stuurde Cousin een brief waarin hij berichtte over de dagen ervoor. Hij sprak over de 'moedige Tshombe' en klaagde over het feit dat België ervoor had gekozen om de onafhankelijkheid van Katanga niet te erkennen.¹¹⁹

De chaotische periode die volgde, werd bekend als de Congocrisis (1960-1965), gekenmerkt door twee secessie pogingen¹²⁰, een interventie van de VN-vredesmacht en de moord op Lumumba. Op 19 januari 1961 stuurde Robiliart een korte nota naar Cousin waarin hij liet weten dat hem ter ore was gekomen dat Lumumba naar Elisabethstad was overgebracht: *'Cela constitue certainement une grosse responsabilité pour le Katanga.'* Toen was Lumumba al twee dagen dood. De details rond de moord blijven tot op de dag

van vandaag niet volledig opgeklaard. Volgens auteur Ludo De Witte was er sprake van inmenging of voorkennis van Katangese, Amerikaanse en Belgische actoren, inclusief UMHK.¹²¹ De voornoemde 'Lumumba-commissie' is voorzichtiger in haar conclusies en wijst op het ontbreken van hard bewijs voor deze claims. België draagt wel een 'morele' verantwoordelijkheid voor de dood van de voormalige premier.¹²²

Speelde Union Minière een beslissende rol in de Katangese secessie? Volgens een onderzoek van CRISP uit 1967 zou de Katangese secessie zonder UMHK niet de nodige middelen hebben gehad om een gendarmerie op te richten en hiermee het hoofd te bieden aan de rebellen in het noorden en aan de VN-vredesmacht.¹²³ Het staat vast dat UMHK Katanga financieel heeft gesteund gedurende de hele secessieperiode (1960-1963). Union Minière bleef geen moment bij de pakken zitten en kende onmiddellijk na de onafhankelijkheidsverklaring een voorschot van 1,25 miljard frank toe aan de pas geïnstalleerde Katangese regering. Nog belangrijker was de beslissing van het bedrijf om zijn taksen, belastingen en heffingen over te maken aan de (door de internationale gemeenschap niet-erkende) Katangese staat, wat voor de Lumumba-regering in Congo het verlies van een gigantische geldstroom betekende.¹²⁴ Bewijsmateriaal is in grote hoeveelheden aanwezig in UMHK-archieven. De Lumumba-commissie gaat dieper in op dit onderwerp en lijst nog een reeks andere manieren op waarop Union Minière de secessie heeft gesteund, onder andere met bijstand aan diverse steun- en propaganda-acties, hulp bij de instelling van de Katangese frank, druk op de Belgische politieke leiders, ondersteuning van de nieuwe Katangese leiders en steun bij de oprichting van de Katangese gendarmerie via opleiding en werving van huurlingen.¹²⁵

Conclusie

Union Minière du Haut-Katanga trachtte in de jaren voorafgaand aan en na de Congolese onafhankelijkheid in te spelen op de snel evoluerende omstandigheden in de kolonie, steeds met het oog op de bescherming van de gigantische bedrijfsbelangen in de Katanga-regio. Grofweg kan de aanpak van het bedrijf worden opgedeeld in drie fasen.

De eerste fase (1945-1955) zouden we kunnen omschrijven als *business as usual*. Union Minière voerde amper veranderingen door in haar aanpak in de kolonie, die grotendeels bestond uit steun aan de katholieke missies en een subtiele beïnvloeding van het koloniale beleid van België. Bijna nergens in België werd de kolonisatie in vraag gesteld en ook voor de bedrijfsleiders van UMHK was de Congolese onafhankelijkheid nog ondenkbaar. UMHK maakte zich wel in toenemende mate zorgen over de snelle opmars van het communisme in Europa en in Afrika. Het bedrijf begon zich steeds meer te engageren in een actieve strijd tegen de Sovjetinvloed, onder meer via financiële steun aan anticommunistische bewegingen en informatienetwerken in België en Congo.

In een tweede fase (1956-eind 1959) trachtten de bestuurders van Union Minière tijd te winnen en de ontwikkelingen in Congo te vertragen. Ze beseften duidelijk dat er verandering op til was. De onafhankelijkheidsbewegingen in andere Afrikaanse landen en het ontstaan van de eerste politieke groeperingen in Congo deden de UMHK-directie inzien dat er moest worden ingegrepen om het hoofd te kunnen bieden aan de opkomende antikoloniale gevoelens. De 'subversieve' ideeën kwamen niet langer enkel uit communistische hoek, ook de vakbonden dreven hun acties in de kolonie op. De strategie van het

President Joseph Kasavubu en premier Patrice Lumumba ontvangen koning Boudewijn naar aanleiding van de onafhankelijkheidsverklaring van Congo, 1960. (www.liberas.eu)

bedrijf was er vooral op gericht om de onafhankelijkheid uit te stellen en de belangen van Union Minière te verzekeren. Uit schrik voor een te dominant Congolees nationalisme streefde UMHK naar de uitbreiding van provinciale autonomie in Congo, met name in de koperprovincie Katanga. Het bedrijf stond wantrouwig tegenover de koloniale en Belgische overheid, die het niet slagvaardig genoeg vond om het hoofd te bieden aan de explosieve situatie in Congo. In haar strijd tegen de hervormingsgezinde krachten hanteerde UMHK verscheidene methoden. Ten eerste steunde het bedrijf Congolese kranten met een visie die aanleunde bij die van Union Minière. De steun bestond voornamelijk uit financiële middelen (schenkingen of leningen), waardoor het bedrijf invloed kon uitoefenen op de inhoud van de artikels. Ten tweede

mengde Union Minière zich rechtstreeks in de Congolese politiek. Jules Cousin, de voorzitter van het lokaal comité in Elisabethstad, was medeoprichter van de 'anti-vakbondspartij' Union Congolaise in 1957. Hoewel die begon als een persoonlijk project, ontwikkelde ze zich tot een discreet door UMHK gesteunde politieke partij. Ten derde zette Union Minière haar steun aan de katholieke missies voort, al waren er ook tekenen dat de directie steeds meer problemen had met het traditionele 'paternalisme' van de Kerk. Ten slotte leek het bedrijf ook steeds meer bereid om concessies te doen aan de Congolese bevolking, om sociale onrust in de kolonie te vermijden. Deze toegevingen bestonden onder meer uit betere arbeids- en levensomstandigheden van de autochtone werknemers. Daarnaast pleitten de bestuurders van UMHK ervoor

om de Congolese bevolking beter op te leiden en meer functies te geven in het koloniale bestuur. Op deze manier zou er een graduele overgang kunnen plaatsvinden naar een op termijn onafhankelijke Congolese staat, in nauwe samenwerking met België.

De derde fase (eind 1959-1963) werd gekenmerkt door een intensivering en radicalisering van de politieke acties van Union Minière. Het bedrijf maakte onder meer de keuze om Conakat, een gevestigde politieke partij in Katanga, te steunen. Deze strategiewijziging had alles te maken met de politieke toestand in Congo, die in een stroomversnelling was terechtgekomen. De geboycotte verkiezingen van december 1959 en de verklaring van minister De Schryver dat er overleg zou komen tussen België en de Congolese partijen, deden het bedrijf inzien dat de onafhankelijkheid nakend was. Bovendien behaalde de door UMHK gesteunde Union Congolaise zwakke resultaten in de verkiezingen, waardoor het bedrijf genoodzaakt was een andere koers te varen. De steun aan de missies, anticommunistische bewegingen en Congolese kranten werd niet onmiddellijk stopgezet. Toch verschoven Union Minière haar focus verder naar het provinciale niveau en de zoektocht naar een Katangese politieke partij die het best de belangen van het bedrijf kon behartigen in de regio. De partij die aan de macht zou komen, moest idealiter streven naar een grotere provinciale autonomie, niet afkerig zijn van een voortgezette samenwerking met België en in staat zijn de relatieve stabiliteit van de Katangaprovincie te bestendigen. UMHK opteerde voor het federalistische Conakat en smeedde al begin 1960 hechte banden met partijleider Moïse Tshombe. Toen Tshombe enkele dagen na de onafhankelijkheid de secessie van Katanga aankondigde, twijfelde Union Minière niet. De goede contacten die

het bedrijf voorheen had opgebouwd met de partijleider, en de angst voor de mogelijke communistische sympathieën van premier Lumumba, met name een nationalisering van het bedrijf, spoorden UMHK aan zich volledig achter Conakat te scharen. De volgende drie jaar bood Union Minière de Katangese staat financiële steun aan via rechtstreekse steunbedragen en taksen en uitvoerrechten. Die steun van Union Minière zou de ruggengraat worden van de Katangese afscheidingsbeweging, die met behulp van een huurlingenleger drie jaar lang bleef opboksen tegen de nieuwe Democratische Republiek Congo en een VN-interventie.

Gedurende die hele periode bleef het bedrijf de schijn van neutraliteit ophouden. Het profileerde zich als een louter economische entiteit die zich niet bezighield met de politiek. Geldoverdrachten in het kader van politieke inmenging gebeurden dan ook meestal via een intermediair filiaal of andere omwegen. Met de nakende onafhankelijkheid in het vooruitzicht boette deze geveinsde neutraliteit sterk aan geloofwaardigheid in. Union Minière maakte steeds meer fondsen vrij en ging tegelijk ook minder subtiel te werk, met als apotheose de steun aan de Katangese secessie.

De strategie van Union Minière om het hoofd te bieden aan de veranderende omstandigheden in de kolonie was niet formeel vastgelegd en op lange termijn gepland. Integendeel, in vele gevallen leken de interventies op ad hocbasis te gebeuren, vaak geïnitieerd door Jules Cousin. Hoewel UMHK hierdoor in vele gevallen ietwat achter de feiten aanliep en bovendien verschillende acties niet de gewenste uitkomst bereikten, slaagde het bedrijf erin grotendeels ongeschonden uit de onafhankelijkheid te komen. Verklaringen hiervoor zijn te vinden in de gediversifieerde

aanpak, het substantiële budget en de vele connecties in de hoogste politieke kringen in België en Congo. Toch was de neiging om *cavalier seul* te spelen een doorn in het oog van de nieuwe Congolese machthebbers na Mobutu's staatsgreep in 1965. Dat zou uiteindelijk uitmonden in de nationalisering van de Congolese afdeling van UMHK in 1967. Dit betekende echter nog niet het einde van Union Minière. De onderneming verschoof haar aandacht naar andere landen en sectoren, steeds meer weg van de mijnbouwsector. Vandaag is Umicore een wereldspeler op het vlak van materiaaltechnologie en *urban mining*.

- 1 Algemeen Rijksarchief 2 (ARA2), Depot Joseph Cuvelier, Brussel, Union Minière, Première Série (UM I), 634, Jaarverslag Union Minière, 1958.
- 2 ARA2, Depot Joseph Cuvelier, Brussel, Union Minière, Deuxième Série (UM II), 376, Cousin aan Marthoz, 09/03/1959.
- 3 René BRION & Jean-Louis MOREAU, *Van mijnbouw tot mars. De ontstaansgeschiedenis van Umicore*, Tiel: Lannoo, 2006, p. 95.
- 4 René BRION & Jean-Louis MOREAU, *Van mijnbouw tot mars [...]*, p. 112.
- 5 Bruno DE MEULDER, *De kampen van Kongo. Arbeid, kapitaal en rasverdeling in de koloniale planning*, Amsterdam/Antwerpen: Meulenhoff/Kritak, 1996.
- 6 Léopold Mottoulle, een van de drijvende krachten achter de stabilisatiepolitiek, omschreef het als volgt: 'Cette politique consiste dans l'emploi de tous les moyens normaux, propres à amener le travailleur noir à aimer le travail et y rester attaché le plus longtemps possible.' In: Léopold MOTTOULLE, *Politique Sociale de L'Union Minière du Haut-Katanga pour sa main d'oeuvre indigène et ses résultats au cours de vingt années d'application*, Brussel: Van Campenhout, 1946, p. 11.
- 7 Bambi CEUPPENS, School en cultuur. Eenheid en verscheidenheid in de geschiedenis van het Belgische en Nederlandse onderwijs. In: Nelleke BAKKER, Marjoke RIETVELD-VAN WINGERDEN, Jeffrey TYSENS, *Jaarboek voor de geschiedenis van opvoeding en onderwijs 2005*, Assen: Van Gorcum, 2006, p. 90.
- 8 Voor meer informatie, zie: Donatien DIBWE DIA MWEMBU, Hoe leefden de Congolese arbeiders?

Het voorbeeld van de Union Minière du Haut-Katanga. In: Guy VANTHEMSCHE, Amandine LAURO, Idesbald GODDEERIS, *Koloniaal Congo. Een geschiedenis in vragen*, Kalmthout: Polis, 2020, pp. 145-156; Julia SEIBERT, Worker's Unrest and the Transformation of Colonial Capital in Katanga – Belgian Congo. In: Babacar FALL, Ineke PHAF-RHENBERGER, Andreas ECKERT, *Work and Culture in a Globalized World: From Africa to Latin America*, Karthala, 2015, pp. 253-271.

- 9 Jonathan HELMREICH, *Gathering Rare Ores: The Diplomacy of Uranium Acquisition, 1943-1954*, Princeton: Princeton University Press, 1986, p. 6.
- 10 Voor meer informatie, zie: Luc BARBÉ, *België en de bom. De rol van België in de proliferatie van kernwapens*, 2012, p. 21; Marcel MARIS, Pierre GOVAERTS, André JAUMOTTE, *Histoire du nucléaire en Belgique*, 2008; Belgian Nuclear Society, *Un demi-siècle de nucléaire en Belgique: témoignages*, Presses interuniversitaires européennes, 1994.
- 11 Er was wel een dalende tendens van de winst op te tekenen vanaf 1960, mede door de hogere lonen van de arbeiders, hogere sociale investeringen, hogere belastingen (aan Katanga), de depreciërende Katangese frank en de steun aan de Katangese secessie.
- 12 Crawford YOUNG & Thomas TURNER, *The Rise and Decline of the Zairian State*, Londen: The University of Wisconsin Press, 1985, pp. 289-290.
- 13 Guy VANTHEMSCHE, *Congo. De impact van de kolonie op België*, Tiel: Lannoo, 2007.
- 14 René BRION & Jean-Louis MOREAU, *De Generale Maatschappij van België, 1822-1997*, Mercatorfonds, 1997.
- 15 Luc DE VOS e.a., *Parlementair onderzoek met het oog op het vaststellen van de precieze omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici*, Brussel: Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2001, p. 518.
- 16 Ginette KURGAN-VAN HENTENRYK, Serge JAUMAIN, Valérie MONTENS, *Dictionnaire des patrons en Belgique: les hommes, les entreprises, les réseaux*, Brussel: De Boeck Université, 1996, pp. 132-133.
- 17 Ginette KURGAN-VAN HENTENRYK, Serge JAUMAIN, Valérie MONTENS, *Dictionnaire des patrons en Belgique [...]*, pp. 132-133.
- 18 Voor een recent standaardwerk over het anticommunisme in Congo, zie: Anne-Sophie GIJS, *Le pouvoir de l'absent. Les avatars de l'anticommunisme au Congo (1920-1961)*, vol. 1, Brussel: P.I.E. Peter Lang, 2016.
- 19 Jean-Luc VELLUT, Episodes anticommunistes dans l'ordre colonial belge (1924-1932). In: Pascal DELWIT & José GOTOVITCH, *La peur du rouge*, Brussel, 1996, pp. 183-190.

- 20 Een idee waarin de communisten niet alleen stonden: ook de toenmalige socialisten streefden voor en vlak na WO II (in theorie) naar nationalisatie van grote groepen en bedrijven.
- 21 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Robiliart, 30/12/1957.
- 22 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 31/01/1959.
- 23 R. POUPART, *Première esquisse de l'évolution du syndicalisme au Congo*, Brussel: Institut de sociologie Solvay, 1960.
- 24 François BUTENDI, *Cartographie des syndicats en R D Congo: de l'héritage ancien à la république démocratique congolais*, Yaoundé: Presses universitaires d'Afrique, 2013, p. 35.
- 25 René BRION & Jean-Louis MOREAU, *Van mijnbouw tot mars [...]*, p. 273.
- 26 Isodore NDAYWEL È NZIEM, *Histoire générale du Congo: de l'héritage ancien à la république démocratique*, Louvain-la-Neuve: Duculot, 1998, p. 458.
- 27 Guy VANTHEMSCHE, De Belgische socialisten en Congo, 1895-1960. In: *Brood & Rozen*, 2(1999)18, pp. 31-66.
- 28 Zana AZIZA ETAMBALA, Sociale bewegingen in Belgisch-Congo. In: *Brood & Rozen*, 2(1999)18, p. 93.
- 29 Sarah VAN BEURDEN, Un panorama de nos valeurs africaines. Belgisch Congo op Expo 58. In: Vincent VIAENE, David VAN REYBROUCK, Bambi CEUPPENS, *Congo in België: koloniale cultuur in de metropool*, Universitaire Pers Leuven, 2009, pp. 299-312.
- 30 Jef VAN BILSEN, *Kongo 1945-1965. Het Einde van een Kolonie*, Leuven: Davidsfonds, 1993, pp. 121-122.
- 31 Luc DE VOS e.a., *Parlementair onderzoek [...]*, p. 519.
- 32 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Marthoz, 09/03/1959.
- 33 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Marthoz, 03/01/1959.
- 34 Alan P. MERRIAM, *Congo: Background of Conflict*, Evanston: Northwestern University Press, 1961, p. 87.
- 35 ARA 2, UM II, 374, Cousin aan Marthoz, 21/02/1956.
- 36 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Marthoz, 17/01/1959.
- 37 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 27/05/1958.
- 38 Guy VANTHEMSCHE, Comment la Société Générale gérait-elle son 'empire économique' au Congo Belge? L'action du Comité Intérieur Colonial pendant les années 1930. In: Serge JAUMAIN & Kenneth BERTRAM, *Patrons, gens d'affaires et banquiers. Hommages à Ginette Kurgan-van Hentenryk*, Brussel: Le Livre Timperman, 2004, pp. 251-268.
- 39 ARA 2, UM II, 375, Cousin aan Marthoz, 24/12/1957.
- 40 Romain YAKEMTCHOUK, *Aux origines du séparatisme katangais*, Académie royale des sciences d'outre-mer, 1988.
- 41 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 02/06/1958.
- 42 Frans VAN CAUWELAERT, De dekolonisatie van Belgisch Kongo. In: Jozef SMITS, *Gaston Eyskens, De memoires*, Tiel: Lannoo, 1993, pp. 515-592.
- 43 ARA 2, UM II, 375, Cousin aan Marthoz, 12/12/1957.
- 44 Guy VANTHEMSCHE, *Belgium and the Congo, 1885-1980*, Cambridge University Press, 2012, pp. 84-85.
- 45 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Van der Straeten, 14/04/1958.
- 46 ARA 2, UM II, 376, Cousin, *Situation générale au Katanga*, 06/11/1959.
- 47 ARA 2, UM II, 376, Cousin, *Situation générale au Katanga*, 06/11/1959.
- 48 ARA 2, UM II, 377, Cousin aan Marthoz, 07/05/1960.
- 49 ARA 2, UM II, 377, Cousin aan Marthoz, 19/04/1960.
- 50 Anne-Sophie GIJS, *Le pouvoir de l'absent [...]*.
- 51 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Marthoz, 09/03/1959.
- 52 ARA 2, UM II, 376, Cousin, *Situation générale au Katanga*, 06/11/1959.
- 53 Anne-Sophie GIJS, *Le pouvoir de l'absent [...]*, pp. 238-239.
- 54 Anne-Sophie GIJS, *Le pouvoir de l'absent [...]*, pp. 244-245.
- 55 René BRION & Jean-Louis MOREAU, *Van mijnbouw tot mars [...]*, pp. 268-269.
- 56 Flash. In: *L'Avenir*, 14/05/1957.
- 57 Reunion Syndicale. In: *Essor du Congo*, 04/03/1957.
- 58 Flash. In: *L'Avenir*, 14/05/1957.
- 59 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 05/03/1957.
- 60 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 13/03/1957.
- 61 Dit probleem van trage afrikanisering was niet uniek voor Union Minière en kwam ook voor bij andere vroegere koloniale bedrijven, de administratie en de Force Publique.
- 62 Noch de vrijheid van vereniging, zie: Koloniaal Charter, art. 2.
- 63 Voor meer informatie over de Congolese pers in de jaren 1950, zie: La presse quotidienne au Congo. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, (1959)26, pp. 1-12; Jean-Marie VAN BOL, *La presse quotidienne au Congo belge*, Parijs: Pensée catholique, 1959.
- 64 Jef VAN BILSEN, *Kongo 1945-1965 [...]*, pp. 40-41.
- 65 *La Voix du Congolais*, cf.: Daniel TÖDT, *Elitenbildung Und Dekolonisierung. Die Évolués in Belgisch-Kongo 1944-1960*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2018, pp. 77-85.
- 66 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 13/11/1956.
- 67 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 16/11/1956.
- 68 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 28/11/1958.

- 69 Om de teamgeest bij het personeel te versterken, lanceerde UMHK in 1957 haar eigen arbeiderskrant *Mwana Shaba* (*'Enfant du Cuivre'*), met artikelen in het Kiswahili en het Frans.
- 70 Het gebruik van 'nos' is typerend voor de paternalistische mentaliteit van vele UMHK-bedrijfsleiders in deze periode.
- 71 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 28/11/1958.
- 72 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 28/11/1958.
- 73 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 28/11/1958.
- 74 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 24/01/1959.
- 75 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 24/01/1959.
- 76 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 02/02/1959.
- 77 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 16/11/1956.
- 78 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 07/03/1957.
- 79 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Marthoz, 26/03/1958.
- 80 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 27/05/1958.
- 81 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 02/06/1958.
- 82 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 02/06/1958.
- 83 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 31/01/1959.
- 84 ARA 2, UM II, 196, Van Weybenbergh aan Robiliart, 17/12/1959.
- 85 ARA 2, UM II, 375, Cousin aan Marthoz, 11/03/1957.
- 86 ARA 2, UM II, 375, Cousin aan Marthoz, 11/03/1957.
- 87 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 30/08/1960.
- 88 Met een lage rentevoet van 2 tot 3 procent en een terugbetalingstermijn van 12 jaar. In: ARA 2, UM II, 197, Wallef aan Marthoz, 30/09/1960.
- 89 Bambi CEUPPENS, *Congo made in Flanders? Koloniale Vlaamse visies op 'blank' en 'zwart' in Belgisch-Congo*, Gent: Academia Press, 2003, p. 52.
- 90 Zana AZIZA ETAMBALA, *Sociale bewegingen [...]*, pp. 93-97.
- 91 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Marthoz, 05/03/1958.
- 92 ARA 2, UM II, 374, Cousin aan Marthoz, 10/01/1956.
- 93 ARA 2, UM II, 374, Cousin aan Marthoz, 16/11/1956.
- 94 ARA 2, UM II, 374, Cousin aan Marthoz, 16/11/1956.
- 95 ARA 2, UM II, 194, Van Weybenbergh aan Cousin, 02/08/1957.
- 96 Guy VANTHEMSCHE, Het Belgisch koningshuis op reis in Congo (1909-2010). In: *Museum Dynasticum*, 1(2018)30, pp. 21-48.
- 97 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 28/12/1959.
- 98 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Marthoz, 26/12/1959.
- 99 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Marthoz, 17/01/1959.
- 100 Rond dezelfde periode werd ook de partij Action Socialiste erkend, zie: Guy VANTHEMSCHE, De Belgische socialisten en Congo [...], pp. 31-66.
- 101 Crawford YOUNG, *Politics in the Congo. Decolonization and Independence*, Princeton: Princeton University Press, 1965, p. 296.
- 102 René LEMARCHAND, *Political Awakening in the Belgian Congo*, Berkeley: University of California Press, 1964, p. 194.
- 103 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Marthoz, 14/04/1958.
- 104 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 31/01/1959.
- 105 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 19/02/1959.
- 106 *Congo 1960. Annexes et biographies*, Brussel: CRISP, 1961, p. 101.
- 107 ARA 2, UM II, 376, Cousin aan Marthoz, 14/04/1958.
- 108 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Robiliart, 19/02/1959.
- 109 ARA 2, UM II, 183, Cousin aan Marthoz, 14/04/1958.
- 110 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 09/03/1959.
- 111 ARA 2, UM II, 215, Robiliart aan Cousin, 02/02/1959.
- 112 René LEMARCHAND, *Political Awakening [...]*, p. 225.
- 113 Kenneth GRUNDY, *Confrontation and Accommodation in Southern Africa*, University of California Press, 1973, p. 235.
- 114 Jean OMASOMBO TSHONDA (red.), *Haut-Katanga. Lorsque richesses économiques et pouvoirs politiques forcent une identité régionale*, vol. 1, Monographies des provinces de la RD Congo 11, Tervuren: Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, 2018, p. 245.
- 115 ARA 2, UM II, 499, Bamps aan Robiliart, 07/01/1960.
- 116 ARA 2, UM II, 499, Bamps aan Robiliart, 07/01/1960.
- 117 Theo LUYKX & Marc PLATEL, *Politieke Geschiedenis van België. Van 1944 tot 1985*, Antwerpen: Kluwer rechtswetenschappen, 1985, p. 500.
- 118 Luc DE VOS e.a., *Parlementaire Onderzoekscommissie [...]*, p. 521.
- 119 ARA 2, UM II, 426, Cousin aan Wallef, 13/07/1960.
- 120 Naast Katanga zou ook de mijnstaat Zuid-Kasaï een (kortstondige) afscheuringspoging ondernemen (1960-1961).
- 121 Ludo DE WITTE, *De moord op Lumumba*, Van Halewyck, 1999.
- 122 Luc DE VOS e.a., *Parlementaire Onderzoekscommissie [...]*, p. 303.
- 123 L'Affaire de l'Union Minière du Haut-Katanga. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, (1967)4, n° 350, pp. 1-31.
- 124 Luc DE VOS e.a., *Parlementaire Onderzoekscommissie [...]*, p. 521.
- 125 Luc DE VOS e.a., *Parlementaire Onderzoekscommissie [...]*, pp. 522-523.